

Samlet kan man vel koge Bolvigs tese ned til, at de gamle kalkmalere var både »kreativt skabende« og højt bevidste om deres værd som kunstnere, men at deres status og kvaliteter ikke har været erkendt af nutiden før i 2005 (således vel heller ikke af forfatteren selv?). En hæmsko ved tilegnelsen af teksten er, at forfatteren veksler uklart imellem en anvendelse af moderne og fortidige kunstsyn. En anden er Bolvigs stadige behov for på 1970'ervis at skrive sig op imod etablerede 'autoriteter', der her forekommer selvopfundne eller i hvert fald stærkt oppustede. Således tillægges middelalderens 'skriftelite' ikke blot en modstand imod billeder, men ligefrem en 'angst' for dem (hvorfor mon samme elite da tilvejebragte så megen billedkunst?). Også det 20. århundredes 'smagshierarki' og 'kunsthistoriske autoritet' har alene kunnet fremmanes ved tvivlsom håndplukning og skævtolkning af citater. Her uddeles gok i hovedet til så at sige alle optrædende forfattere, dog ikke til de stedvis påberåbte udenlandske, der fremstår som uomtvistelige autoriteter. I øvrigt må man helt savne en skikkelse som R. Broby-Johansen, der jo med sin Billedbibel fra 1947 var den første til rigtigt at åbne danskernes øjne for kalkmalerierne og deres kvaliteter som kunst.

Axel Bolvigs intention, at ville se på kalkmalerierne som på moderne kunstværker, er i sig selv meningsfuld. Problemet er hans historiske og forskningshistoriske krumspring. Og så må denne historiske argumentation jo reelt være overflødig, når tanken er så vidt muligt at ville gå forudsætningsløs og åben til malerierne, som var de samtidskunst. Ud fra bogens titel ville man vel som læser snarere forvente, at kalkmalerierne blev underkastet nogle nyere kunstteorier og -analyser, som kunne anskueliggøre deres kunstneriske værd og kvaliteter. Dette sker ikke, og forfatteren går i det hele taget ikke ind i selve værkerne. Læseren får dermed reelt ingen håndsækning til at begive sig ud i de mange fotografier 'uden titel', som forfatteren i øvrigt selv har optaget med et virkelig fornemt resultat.

Ebbe Nyborg

DIETRICH LOHRMANN, HORST KRANZ, ULRICH ALERTZ (udg.): *De machinis et rebus mechanicis – Ein Maschinenbuch aus Italien für den König von Dänemark 1393-1424*. Af Konrad Gruter von Werden. 2 bd. (indledning og kommentar + tekstudgave med alle illustrationer og oversættelse til tysk). Città del Vaticano 2006, Biblioteca Apostolica Vaticana. Studi e Testi 428, 429. 254 + 299 sider. EUR 110.

I næsten 350 år befandt Codex.Vat.lat. 5961 sig i Vatikanets bibliotek, uden at nogen tog større notits af det. Det illuminerede håndskrift i oktav synes at være blevet købt i 1623 sammen med flere andre værker fra boet efter biskop Lelio Ruini af Bagnorea /Bagnoregio i det sydlige Toscana. Kort tid efter fik det sit registreringsnummer og blev sammen med en lang række andre værker indført i det katalog, der blev fremstillet, mens Francesco Barberini var Kardinalbibliotekar. Indbindingen blev restaureret i sidste halvdel af 1800-tallet. Beskrivelsen i katalogen siger, at det er en bog: »DE AQUARIUM conductibus, molendinis atque aliisque machinis et aedificiis liber sine nomine ...« – altså at den handler om at lede vand, om møller og om andre bygninger og maskiner, og at den er uden navn.

I 1971 blev Bernhard Schimmelpfennig fra Augsburg opmærksom på håndskriftet, og der blev tænkt på en udgave ved Det tyske Historiske Institut i Rom. Det var dog først, efter at Schimmelpfennig i 1998 havde oplyst professor Diet-

rich Lohrmann fra Det historiske Institut ved Universitetet i Aachen om håndskriftet, at der kom gang i arbejdet med det.

Talrige gode kræfter virkede sammen til at få en udgivelse sat i værk, og nærværende udgave blev til i nært samarbejde mellem Professor Lohrmann, Dr. Horst Kranz, der især stod for oversættelsen fra latin til tysk, og Dr. Ulrich Alertz, der bl.a. stillede sin omfattende tekniske viden til rådighed. Han var også den, der så det akrostikon, som afslørede både, hvem der havde forfattet værket, og at det var tilegnet Erik af Pommern.

Ingen af delene fremgår umiddelbart af håndskriftet. Der er heller ingen indledning med tilegnelse til en fornem fyrste eller herre, som det ofte er tilfældet med middelalderens håndskrifter, og bogen har ingen titel fra forfatterens hånd. Han springer lige ud i emnet med en forklaring, der næsten har diplomkarakter, og som fortæller, at han har arbejdet i mange år med maskiner og tekniske problemer og principper – naturlove – og nu er det på tide for ham at nedfælde det for eftertiden. Det vil han gøre i tre afdelinger, den første om vandledninger, så om møller og endelig om blandede emner – der viser sig at være broer og forskellige krigsmaskiner. Han vil begynde med det mere forståelige, derfra vil han bevæge sig til vanskeligere forhold.

Det sker på kvalitetspergament af kalveskind. 59 sider er beskrevet og udstyret med illustrationer til teksten, det er meget præcist arbejde. Den latinske tekst fylder altid 11x8,7 cm, og det er ikke megen plads til tekstsidernes 33 linier, så de er skrevet med meget små, men smukt udførte bogstaver. Ind imellem er særligt oplysende illustrationer placeret i teksten, men ellers står tekst og illustration over for hinanden, så man samtidigt kan se på begge og på én gang læse ord og billede, som det var middelalderens ideal for at sikre forståelsen.

Sådan er det desværre ikke i udgaven. Her er alle illustrationerne gengivet, men der er kun vist en enkelt tekstsider. Ganske vist er man hjulpet meget af det fortrinlige kommentarbind, hvor der gøres grundigt rede for tilføjelser og understregninger, der antyder dels forfatterkorrektur og dels benyttelse af værket, men en faksimileudgave ville have været ønskelig og på sin plads. Så havde læsere af udgaven selv kunnet se og tage stilling til disse forhold. Det havde udgiverne også gerne set, men det var der ikke økonomi til.

Læsningen af tekstbindet er imidlertid en lystrejse. Oversættelsen fra latin til tysk er let og glidende, og indholdet er spændende både fra et teknik-historisk, et teknik-filosofisk og ikke mindre fra et kulturhistorisk synspunkt. Værket er også et menneskeligt dokument, forfatteren fortæller om sit liv og sine erfaringer, så man kan følge ham og hans virke og hans kontakter på ret nært hold gennem årene fra 1393 til ca. 1424, de årstal der måske en smule forvirrende er anbragt på titelbladet.

Selv før man kendte forfatterens navn, kunne man derfor læse i teksten, at han i 1393 som ganske ung var kommet til Rom fra Rhinlandet, at han arbejdede i syv år ved pavehoffet og siden var beskæftiget af skiftende fyrster i Norditalien. Han kommer omkring fra Modena til Venedig indtil 1424, da han skriver sin bog – eller lader den skrive. I løbet af alle disse år møder han en lang række af tidens andre »civilingeniører« og ser deres arbejder, men det fremgår også af bogens tekst og illustrationer, at han er bekendt med antikkens teknik og i enhver henseende er på niveau med sin tids krav.

I tekstbindet er der efter hvert kapitel uddybende noter til detaljer i teksten. Man gøres opmærksom på paralleller og mulige forlæg, andre ingeniørers forslag, åbenbare og skjulte citater fra antikke forfattere, tekniske som litterære, og særlige sproglige forhold udpeges. Der tages også ind imellem stilling til de

enkelte maskiners og redskabers funktion, og her kan man både lære noget, undres og more sig, f.eks. over at enkle stormstiger lavet af en stamme med afhuggede grene kaldes Københavnerstiger. Derudover er der to små udvidende og forklarende kapitler, det ene sprogligt, litterært og filosofisk ved Martin Trömel, det andet med særligt henblik på paralleller i andre håndskrifter ved Rainer Leng.

Alt i alt rummer noterne i tekstbindet en vældig fond af viden til forståelse af håndskriftet og til at arbejde videre med. Der er også meget at hente i kommentarbindet, der mere overordnet og meget grundigt og oplysende gennemgår tekniske håndskrifter, »maskinbøger«, i Europa før ca. 1450. Det er en god baggrund for forståelsen af værket, og den detaljerede indkredsning af forfatteren som person er et spændende stykke detektivarbejde. Opklaringen sker påskelørdag 2005, da Ulrich Alertz opdager, at de forgyldte bogstaver i tekstdelene tilsammen udgør et akrostikon.

På det tidspunkt er udgiverne kommet hjem fra Rom efter at have studeret originalen grundigt i Vatikanbiblioteket, og det er på den kopi af håndskriftet, de har med hjem, at farveforskellen mellem guldbogstaverne og resten af teksten træder så tydeligt frem, at man klart kan læse: ConRaDus GrUtEr DE UVERDNA SCRIPSIT Anno Domini millesimo QuaDRIngenTeSiMo ViGeSiMo QUARTO Veneciis Serenissimo DaCIE NorUVEGIE Et SuEciE Regi Et PoMeRaNiE DuCi Et Cetera. Det blev baggrunden for, at udgivelsen fik sit navn – De Machinis et rebus mechanicis – Ein Maschinenbuch aus Italien für den König von Dänemark.

Konrad Gruter fra Werden, der ligger ved Ruhr, kunne identificeres som medlem af en rig borgerfamilie og elev på stedets universitet. Den højædle konge af Danmark, Norge og Sverige og hertug af Pommern etc. kan ikke være nogen anden end Erik af Pommern, der netop i 1424 besøgte Venedig på vej til Det hellige Land. Set fra et dansk synspunkt er det næsten det allermest interessante ved håndskriftet, og udgivernes tanker om, at kong Erik kom i kontakt med mester Konrad under sit ophold i Venedig og bestilte værket hos ham, men måske på grund af pengemangel ikke fik det afhentet på hjemvejen fra Jerusalem, er ikke urimelige. Det ville forklare, hvorfor manuskriptet, der kun kendes i denne ene kopi, blev i Italien.

Det er dog ikke den eneste mulige forklaring. Kong Erik havde slet ikke tænkt sig at komme via Venedig på tilbagevejen fra Jerusalem, og selv om der er tale om et fornemt håndskrift, er værdien af det kun for småpenge at regne i sammenligning med de beløb, kongen ellers lånte på sin vej gennem Europa. Turen til Det hellige Land tog ganske vist små tre måneder, men det var kort tid til at udfærdige et så fint håndskrift som Konrad Gruters ingeniørbog, selv hvis der forelå en kladde. Bogen fik aldrig en flot forside med højtidelig dedikation, og tilegnelsen til kong Erik forblev skjult i århundreder, så måske opgav forfatteren selv kongen som aftager.

Europa hang sammen også dengang, en mand som mester Konrad var sikkert som flere af sine kolleger kendt af andre fyrster end dem, han havde arbejdet for, og Erik kan have hørt om ham, inden han nåede til Venedig. Måske havde han ligefrem bestilt bogen i god tid. Tidens fyrster, som f.eks. Eriks fætter, kejser Sigismund, lod sig gerne tilegne den slags værker. Det kan imidlertid også være lige omvendt: Konrad Gruter søgte en mæcen og opfattede kong Erik som en mulighed, der imidlertid glippede, hvilket også kunne forklare den manglende forside.

Gruter var ikke den eneste teknisk og krigsteknisk kyndige i kong Eriks ver-

den. En anden var Johannes Bengedans fra Grebenstein i Hessen. Han var på Gotland i 1447 som medlem af den delegation, der på vegne af højmasteren for Den tyske Orden forhandlede med kongen om at købe øen af ham. Inden da havde han været i tjeneste hos Eriks efterfølger som Unionskonge, Christoffer af Bayern, og omkring 1450 forfattede han et manuskript om krigskunst, som han søgte at afsætte til højmasteren (Johannes Bengedans: *Krigskunst og Kanoner I-II*, udg. af Hans Blosen, Rikke Agnete Olsen m.fl., Aarhus Universitetsforlag 2006).

Det vides ikke, om Bengedans også arbejdede for Erik af Pommern, og med mindre der dukker flere kilder til oplysning af kongens liv op, er det ikke muligt at afgøre, hvorfor Konrad Gruters værk er skrevet til ham. Udgivernes forslag (Bd. I s. 189, note 63) om at se nøjere på kongens kunnen og viden og undersøge, hvilke skatte han tog med til Gotland ved sin afsættelse, og hvilke bøger der var blandt dem, viser deres ret fjerne forhold til Danmarks historie i middelalderen og problemerne med udforskningen af den. De er ganske enkelt ikke bekendt med mangelen på kilder også i den sene middelalder.

Dette kan man beklage, men det mindsker ikke betydningen af deres grundige og på så mange måder forbilledlige udgave af Konrad Gruters ingeniørværk.

Rikke Agnete Olsen

KAREN SKOVGAARD-PETERSEN: *Historiography at the Court of Christian IV (1588-1648)*. *Studies in the Latin Histories of Denmark* by Johannes Pontanus and Johannes Meursius, København 2002, Museum Tusculanum. 454 sider. 298 kr.

Til de i den brede offentlighed afgjort mindre kendte resultater af Christian 4.s mæcenvirksomhed for kunst og videnskab hører de to latinske danmarkshistorier fra 1630'erne, Johannes Meursius' *Historia Danica* (1630-38) og Johannes Pontanus' *Rerum Danicarum historia* (1631).

I historiske værker, der omhandler Christian 4.s regeringstid, omtales de to historier af og til som forsøg på at præsentere, eller måske snarere reklamere for, Danmark som et mægtigt og kulturelt højtstående rige, men en nærmere forklaring af, hvordan – dvs. med hvilke midler – og hvorfor værkerne rent faktisk søgte at løse denne opgave, har manglet. Denne opgave er løst af Karen Skovgaard-Petersen, seniorforsker ved Det Kongelige Bibliotek, i hendes disputats, som her foreligger i en revideret udgave.

Værkerne var altså meget mere end turistpublikationer, og foruden fyldigt og vidende at beskrive de to forfatteres stil og sprog, afdækker Skovgaard-Petersen et dybere, mere subtilt lag i dem. De to historier tjente nemlig det formål at propagandere for politiske agendaer, fx udenrigspolitisk i forhold til Sverige, og indenrigspolitisk i forhold til spørgsmålet om arvefølgen i det danske monarki.

Skovgaard-Petersens bog handler også om Meursius' og Pontanus' indbyrdes forhold, og hvorfor de begge samtidigt blev ansat til at skrive hver sin version af Danmarks historie. Ud over at det kunne være taktisk klogt at spille på flere heste – man havde jo før haft historiografer, der ikke var kommet i mål, og derfor prøvede man faktisk i 1620'erne at ansætte en tredje kgl. historiograf – så var tanken nok den, som Skovgaard-Petersen påpeger, at der skulle være forskel på de to arbejders stil og omfang. Pontanus skulle skrive en mere omfattende fremstilling end Meursius, og han er i sin stil antikvarisk: fuld af citater og lærde diskussioner, mens Meursius er mere elegant og kunstfærdig (eller konfus og